

>> Muntatge publicitari del Teatre de l'Arxipèlag.

El teatre català a la Catalunya del Nord

Un eix cultural vertebrador de la llengua catalana

De les obres exclusivament populars a l'intent de promoure un públic teatral culte en la nostra llengua

CRISTINA BADOSA MONT > TEXT

Per entendre la dinàmica teatral a Catalunya del Nord s'han de tenir en compte diferents realitats que no són les mateixes que condicionen el teatre d'arreu de les terres catalanes. En primer lloc ens trobem amb un teatre amateur i popular en català, o més ben dit en variant rossellonesa i en clau local, que fins en les circumstàncies més adverses s'ha mantingut amb més o menys vitalitat, amb un èxit de públic comparable al que podem trobar en qualsevol poble o vila catalans. D'altra banda tenim un teatre culte, majoritàriament en francès, que al segle passat era freqüentat sobretot per la burgesia perpinyanesa i que actualment és també el teatre del sector intel·lectual, dels professionals liberals i dels estudiants universitaris. S'han de destacar les dues grans excepcions: Josep Sebastià Pons i, sobretot, Jordi Pere Cerdà, que mobilitzen tots dos públics, sigui en català o en la seva traducció francesa. Pere Verdaguer dona algunes claus per entendre la baixa recepció del teatre català provinent de Catalunya tant per part del públic nord-català com del francès: l'estranyesa d'unes formes catalanes que no són les parlades al Rosselló, la situació de diglòssia d'aquesta variant i finalment el domini del francès com a llengua de cultura. Un altre factor que crea inèrcies difícils de canviar l'apunta Domènec Reixach, encarregat des del 2009 de posar en funcionament

el gran projecte del Teatre de l'Arxipèlag: el trencament de la transmissió del català oral després de la Segona Guerra Mundial, motivat pel desig d'integrar-se al país, per necessitats de mobilitat laboral. Un fet a tenir també en compte és la identitat, que, així com a Catalunya i bona part de la resta de terres catalanes passa per la consciència i la voluntat, i es vehicula necessàriament a través de la llengua, a Catalunya del Nord és majoritàriament un sentiment que es caracteritza per la necessitat de diferenciar-se, de pertànyer a un lloc, a unes arrels, no forçosament a través de l'idioma, i que en els casos més essencialistes té un regust particularista i regionalista que ens remet directament a *La tradició catalana*, del bisbe Torras i Bages. Finalment, la defensa que a França es fa de tot allò que és francès, amb l'exclusió, encara, no només del català i de les altres dites llengües i cultures regionals, sinó també, massa sovint, de les llengües i cultures estrangeres, limita el camp d'acció. Malgrat totes aquestes circumstàncies podem trobar un teatre amateur en català rossellonès, hereu de l'antic teatre popular.

Es pot pensar que aquest teatre d'amateurs té un interès molt relatiu; tanmateix, des de fa més d'un segle ha estat i encara és l'únic teatre en català a Catalunya del Nord. I és sobretot gràcies a aquest teatre amateur que tenim les obres de Josep Sebastià Pons, que les va escriure per encàrrec, encara que

El teatre amateur en català va contribuir a donar cos a les obres de Josep Sebastià Pons i de Jordi Pere Cerdà

portat pel desig de retrobar l'esperit col·lectiu, l'univers imaginari i popular. I el teatre amateur és també el que gira entorn del teatre de Jordi Pere Cerdà, fins al punt que ha escrit algunes de les seves obres condicionat per la disponibilitat dels actors: la tria de personatges exclusivament femenins a *Quatre dones i el sol* s'explica per la poca disponibilitat dels homes del grup teatral.

Teatre popular i teatre amateur

Sense ànim de traçar una història del teatre en català a Catalunya del Nord –cosa que d'altra banda ha fet i continua fent, amb constància i coneixement, Pere Verdaguer–, per poder entendre el caràcter popular del teatre que actualment es practica en aquestes terres cal fer un breu esment del seu origen, que s'ha de cercar en el teatre religiós d'arrel popular. Malgrat que amb el temps la tradició religiosa es va anar desfibrant, aquest teatre es va revifar en bona part gràcies a la recuperació dels pessebres, primer per part de Josep Bonafont, un dels principals representants de la primera Renaixença rossellonesa, i ja després per la voluntat d'Esteve Albert i la creació a Elna del grup Pirene, que va tenir els seus seguidors i continuadors en Jordi Barre i Miquel Perpinyà. Carles Grandó obrí la via a un teatre costumista, més construït, que s'ha prolongat fins als nostres dies seguint el fil de Lúcia Bartra a Illa de Tet, i de l'escultor Gustau Violet, que va crear la companyia Els Farriolets a Ceret, el 1938, amb Edmon Brazès. La capital del Vallespir va ser al llarg del segle xx un dels centres teatrals més interessants i productius de Catalunya del Nord: el Grup Artístic i Folkloric Amateur Ceretenc (GAFAC) va portar a l'escena el primer sàinet escrit i dirigit per Pere Guisset el 1936. La majoria de les obres posteriors de Guisset van ser representades pel grup Font Freda, animat per Renat Botet. Després de la Segona Guerra Mundial, el grup dels Tréteaux i Albert Bausil tingueren un gran èxit de públic a Perpinyà amb la revista musical en francès i català, exemple excel·lent de diglòssia. D'altra banda, a Millars, Josep Tolzà i el grup Força Real van desenvolupar un teatre social que encara es manté, tot i que ha perdut la força de denúncia dels anys setanta, una època

MARÇAL MOLAS

en què altres grups, com el de Sant Andreu de Francesc Manent i l'Agram a Ribesaltes, renovaven l'escena rossellonesa amb noves aportacions, en especial aquest darrer, encapçalat pels germans Figuerola, que van introduir la comèdia musical. Finalment cal fer esment de l'espectacle històric *Els angels de la terra* i la saga dels Reis de Mallorca, que a final dels anys vuitanta i principi dels noranta van conrear amb gran èxit de públic Joan Tocabens, Jordi Barre i Jean-Pierre Lacombe-Massot. D'aquests grups històrics només en perduren dos. El primer que es manté és el grup Ultrera de Sureda, creat el 1971 pels germans Gilbert i Jaume Llong, que escriuen en dialecte rossellonès fonètic. A principi de juny d'enguany s'ha celebrat els quaranta anys d'existència del grup amb la representació de l'obra *Del testament d'en Fortuné*, de Jaume Llong. L'altre grup que està en actiu és el de Font Freda, amb l'adaptació de textos de *Dinamita*, d'El Tricicle. Com al segle passat, Ceret continua essent un dels centres del teatre amateur; des del 2008 acull cada principi d'octubre els Rencontres de Théâtre Amateur, amb un nombre remarcable d'obres en català. I el març d'enguany va tenir lloc la Primera Trobada de Teatre Transfronterer de Ceret, que va reunir grups teatrals de liceus i instituts de secundària de Ceret, de Bellpuig d'Urgell i de Perpinyà.

>> *Estat actual del Teatre de l'Arxipèlag.*

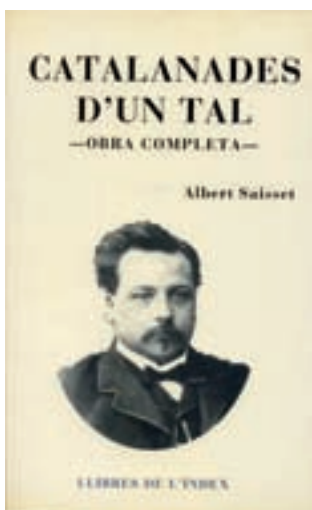

El Teatre de l'Arxipèlag ha de crear les condicions que facin de la llengua catalana la llengua dels escenaris

>> Gerard Jacquet i Norbert Narach van escriure una peça bilingüe català-francès, *Un fil i una canya* (2006).

>> Albert Saisset va posar en voga les catalanades.

Finalment, una experiència teatral interessant és la del grup Tres Estelles, dirigit per Daniel Aspe, que han compaginat les dues fonts teatrals de Catalunya del Nord: d'una banda, la tradició clàssica francesa, amb l'adaptació d'obres de Molière (*Tartuffe*, *Le Misanthrope*, *L'Avare*, *Le Bourgeois gentilhomme*) a la salsa d'Escaró, és a dir, transformant-les a la manera de fer i parlar de la gent del poble, però vestits d'època, i de l'altra, la recuperació de la tradició i la memòria locals. Tot va començar amb els aplecs de miners i les seves famílies del Vallespir i del Conflent, que se celebren els primers dissabte i diumenge de juliol. En una d'aquestes trobades van tenir la pensada de treballar la memòria de la mina, que els va portar a fer recerques als Arxius Departamentals sobre fets esdevinguts a principi del segle xx, i a partir d'anècdotes de la vida quotidiana que els portaven a la narració de les epopeies, de les revoltes i vagues de les mines del Conflent i d'Escaró, van fer aparèixer en escena els minaires i les seves dones, els gendarmes, el propietari de les mines, amb la intenció de fer riure i també de recordar uns fets que encara com mouen. Ramon Gual va posar al dia les cançons dels minaires i va produir una gran emoció entre el públic. Es tracta d'un teatre popular dels més genuïns, autogestionat, on es reparteixen els papers que trien, els memoritzen i els interpreten amb la més gran naturalitat; la majoria dels actors amb prou feines tenen el batxillerat, i fan servir la variant rossellonesa, rescatant mots oblidats, fent-la atractiva. El 2008 van fer la primera representació d'*On ha fugit el tren?*, una obra musical a partir d'una idea original del grup de l'Agram. El tren esmentat al títol és el Tren Groc, que segueix el camí de les mines de ferro del Conflent, avui tancades o reconvertides en museu.

La tradició de la catalanada i del monòleg

Els monòlegs o peces curtes protagonitzades per un o dos personatges han tingut també una recepció prou important. Al segle XIX Albert Saisset, *Un Tal*, va posar en voga les catalanades. Dos elements van contribuir a la seva popularitat: d'una banda, eren el testimoni d'una societat rossellonesa; de l'altra, proposaven una grafia «fonètica»,

clarament afrancesada, un català oral. Saisset va recollir amb humor els costums i tipus de l'època. Albert Janicot en fou el deixeble, amb la creació dels personatges d'en Parota i en Jacota. Entre la tradició del monòleg i el *chansonnier*, cal destacar Joan Cayrol, que creà el personatge de l'amic Vicenç i fou lletrista del Fanal Sant Vicenç, un grup que treballà el teatre de varietats i que tingué com a principals animadors Jordi Barre i la família Bauby. Altres experiències més recents han estat protagonitzades per Gerard Jacquet i Norbert Narach, que el 2006 van escriure una peça bilingüe català-francès, *Un fil i una canya*, on, en un bar de poble, entre un aperitiu d'absenta i de cervesa, i a la manera dels Tréteaux, els actors comenten l'actualitat, representen una catalanada, fan una cançó. El 1992 Gerard Jacquet ja havia fet una incursió molt interessant en el gènere amb dues gravacions de les millors *Catalanades d'Un Tal*, d'Albert Saisset, on donava veu a més de vint-i-set personatges, entre dones, homes i bèsties. Davant la seva bona acollida, el 1997 va fer una altra gravació amb històries creades per ell o anècdotes recollides als pobles de la plana del Rosselló, acudits de tots coneguts que, gràcies a la seva capacitat de fabulació, a la utilització de diferents graus dialectals i a les seves qualitats interpretatives per parodiar les diferents veus, Jacquet converteix en breus narracions plenes de picant i d'un humor rabelaisià. A diferència de les catalanades, en general moralitzadores, les bertranades del Rosselló tenen un to més col·loquial i més proper al públic, per la seva gran llibertat i també pel realisme de les situacions.

El teatre professional i el Teatre de l'Arxipèlag

En aquest panorama, amb gairebé un únic teatre en català que té arrels populars profundes i un teatre francès culte, el 2009 es va llançar el projecte del Teatre de l'Arxipèlag, que va més enllà de la mera construcció d'un teatre, perquè va lligat a la creació d'un públic i de les condicions que facin de la llengua catalana la llengua dels escenaris, amb l'acceptació no només dels aficionats vinguts de les comarques gironines sinó també del públic català (parlant o no) de Catalunya del Nord.

La capital del Vallespir va ser al llarg del segle xx un dels centres teatrals més interessants de la Catalunya del Nord

És un objectiu certament ambiciós, però que Domènec Reixach considera ineludible, tot i que és perfectament conscient de les seves dificultats. Amb la fita del 10 d'octubre com a data d'inauguració, la seva activitat com a director del Teatre de l'Arxipèlag abraça tots els fronts. D'una banda, rep una mitjana de seixanta propostes diàries de produccions de companyies de teatre, dansa i circ. De l'altra, vol atraure el públic que ja hi ha en l'àmbit local, el públic gironí que encara no té l'hàbit de desplaçar-se fins a Perpinyà i també un públic potencial de cara al futur a les escoles de Catalunya del Nord, però també de Girona, amb espectacles aptes perquè de petits s'acostumin a pujar a Perpinyà.

Totes aquestes circumstàncies alenteixen la programació, però confia en la subtitulació, que, tot i la seva dificultat d'implantació, com també va passar a Barcelona, pot ajudar a guanyar-se el públic fidelitzat només en llengua francesa, o sigui, consumidor de «teatre culte». És el públic que omple les 350 butaques del Teatre Municipal de Perpinyà, on, quan es programa una obra en català, només se n'ocupen 100. El nou teatre té 500 butaques, és a dir que ha de fidelitzar el públic nord-català i el gironí, i per tant ha de respondre als gustos de tots dos i crear nous hàbits per fer-los convergir. Aprofitaran la preeminència del teatre francès a l'escena de Catalunya del Nord per subtitular-lo en català i així fer-ne participar el públic gironí. També faran venir noms de prestigi de l'escena francesa. D'altra banda, la defensa dels clàssics francesos ha portat sovint al desconeixement del teatre europeu i americà, i serà l'ocasió d'oferir-los al públic perpinyanès, ja que l'escena catalana està oberta al teatre d'arreu, no només al francès o espanyol sinó també a l'alemany, l'italià, i l'anglès, el rus, i l'americà..., seguint la tradició d'obrir-se a l'exterior. Per aquesta raó el director de Temporada Alta de Girona, Salvador Sunyer, prepara una subtitulació doble, en català i francès, de cara a la tardor.

Lessencial, per a Domènec Reixach, és que el teatre estigui viu i la gent senti que li pertany, no com un reducte intel·lectual sinó com un teatre per a tots. Compten amb l'experiència del festival Temporada Alta, que malgrat les reticències inicials, en deu anys ja s'havia situat com un festival de referència a Catalunya, als quinze anys ho era en l'àmbit

espanyol, i ara ja és un festival de referència a nivell europeu, amb un 92% d'ocupació. El projecte Arxipèlag és, però, força més ambiciós, pel fet que han de treballar en una àrea molt més gran, com és tota la regió pirinenca oriental –que comprèn el triangle Tolosa, Montpeller, Perpinyà, Girona i Barcelona–, amb projectes europeus d'una certa magnitud per reivindicar-la com una zona teatral dinàmica. El Teatre de l'Arxipèlag hauria de contribuir a crear un eix de cultura vertebrador que fes pujar el nivell qualitatiu i quantitatiu de producció local, situar Perpinyà al primer nivell de la producció artística; una feina que ja fa temps que han dut a terme ciutats que disposen d'una escena nacional, com Seta, Narbona i Arles.

Segons Reixach, hi ha altres factors, uns en positiu, altres en negatiu, que també s'han de tenir en compte a l'hora d'endegar un projecte transfronterer. La concepció de la cultura com a servei públic, com un bé que ajuda a la convivència, a l'harmonització de les poblacions i a l'equilibri territorial, està més instaurada a Catalunya del Nord i a França que no pas a Catalunya i a Espanya, i es tradueix en un seguiment que acompanya els artistes, i uns ajuts molt superiors. Tanmateix, la part negativa és un excés d'estructuració que tant a Catalunya del Nord com a tot França –i ja es comença a estendre per Catalunya– sovint frustra els projectes, per una exigència excessiva de permisos, i un treball voluntariós i sense retribució. En seria un exemple l'Archipel des Théâtres, que aplegava 25 artistes i companyies de Catalunya del Nord, com Théâtre de la Rencontre, Loco Compagnie, Théâtre de la Complicité, Rime aux Romarins, Théâtre de la Corneille, entre altres, i que fa poc s'ha dissolt per la feixuguesa administrativa i la burocràcia innecessària; és preferible i natural treballar amb projectes concrets presentats per les companyies i els teatres de Perpinyà que no pas amb una federació. El desitjable seria que, amb el temps i malgrat les diferències, les sales alternatives juguessin un rol important, com ha passat d'una manera natural a Barcelona, en el sentit d'oferir textos i donar oportunitats a joves directors i creadors que habitualment no tenen accés als grans teatres.

Cristina Badosa Mont és
catedràtica de la UPVD.

>> **Domènec Reixach,**
encarregat de posar
en funcionament
el Teatre de l'Arxipèlag.

El Teatre de l'Arxipèlag hauria de contribuir a fer pujar el nivell qualitatiu i quantitatiu de la producció local